

Z histórie paradigmatického sporu o budúcnosť prírody a krajiny Podunajska

Mikuláš Huba

Abstract

HUBA, Mikuláš: From the History of a Paradigmatic Controversion Over the Future of Nature and Landscape of Podunajsko (the Danube Region).

Efforts to protect nature and the landscape over a large area have recently intensified - also on the Slovak side of the Danube River. The more than thirty-years-old idea of a national park in this region, which we could give the working name „The Slovak Danube Region“, has come back to life. On the Austrian side, very close to Bratislava, such a national park was established more than 20 years ago, and the Hungarians also created a national park close to border with Slovakia. After many years of indifference, regional as well as communal politicians, media, experts/Academia and the lay public started to become more interested in this precious territory that partially lies within the Bratislava cadastre, the capital of Slovakia. This is also the main reason for this article, in which we focus on a brief mapping of the history of protection efforts in the Danube region, emphasising the second half of the 20th century. We also understand these activities as a kind of an anti-thesis opposing a strictly technocratic approach towards using the Danube and its surrounding nature and landscape. In the light of the confrontation of these values, opinions and attitude, we could call it a „paradigmatic controversion“. As the author of the article was also involved in the dispute, it is an opportunity for him to look back at this matter over a distance of several decades.

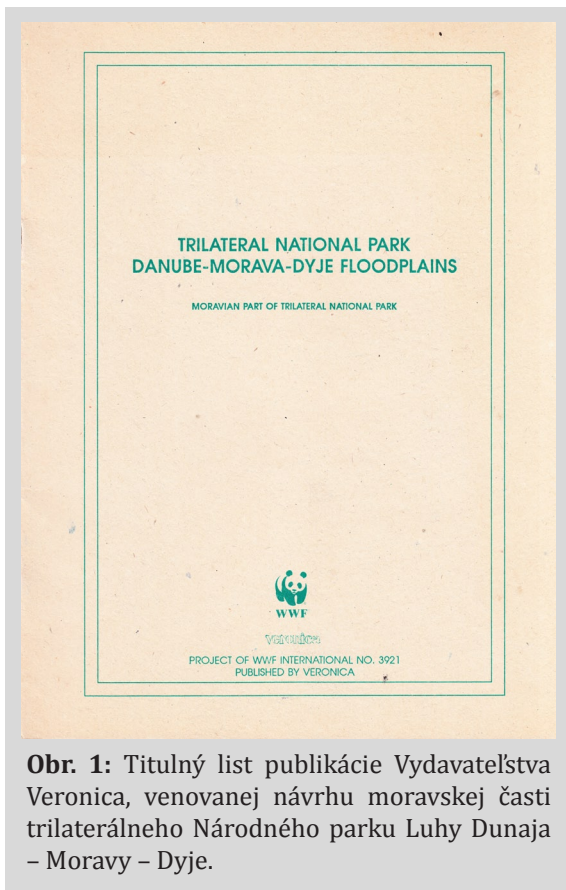
Keywords: Danube region, Danube National Park, nature and landscape protection, paradigm controversion, history, future

*„Viete, ja som zásadne proti teórii o samoregulovateľnosti prírody.
Príroda sa sama nie reguluje, príroda sa sama ničí.“
Július Binder: Naši manažéri majú voľné ruky.
In Manažér profesionál, jar 1998*

Úvod

V roku 2016 došlo k zintenzívneniu snáh o veľkoplošnú ochranu prírody a krajiny aj na slovenskej strane rieky Dunaj. Oživila sa viac ako tridsať rokov stará idea národného parku v tomto regióne podľa vzoru susedného Národného parku Donau-Auen na rakúskej strane v bezprostrednom susedstve Bratislavy. Predmetom snáh o vyhlásenie národného parku sa stalo územie, ktoré môžeme pracovne nazvať slovenské Podunajsko. Po rokoch nezáujmu sa regionálni i komunálni politici, médiá, odborná i laická verejnosť začali viac zaujímať o toto cenné teritórium, ktoré sčasti leží v katastrálnom území hlavného mesta Slovenska či v jeho bezprostrednom okolí, a predsa je akoby zabudnuté. To je aj hlavným dôvodom vzniku tohto príspevku, v ktorom sme sa zamerali na stručné zmapovanie histórie dunajských ochranných snažení s dôrazom na druhú polovicu 20. storočia, pričom sme tieto aktivity chápali ako určitú antitézou k rýdzo technokratickému prístupu využívania Dunaja a okolitej prírody

* Príspevok vznikol s podporou Grantovej agentúry VEGA, konkrétne grantového projektu 2/0023/15 *Analýza časovo-priestorovej dynamiky vybraných štruktúr kultúrnej krajiny Slovenska, ich ochrana a udržateľné využívanie.*

Obr. 1: Titulný list publikácie Vydavateľstva Veronica, venovanej návrhu moravskej časti trilaterálneho Národného parku Luhy Dunaja – Moravy – Dyje.

a krajiny. Vo svetle tejto hodnotovej, názorovej a postojovej konfrontácie sa dá hovoriť aj o paradigmatickom spore. Keďže autor príspevku bol zároveň aj jedným z aktérov tohto sporu, je to pre neho príležitosť pozrieť sa po rokoch na túto záležitosť z určitého odstupu. A tretím dôvodom vzniku príspevku je, že kým prezentácii (údajných) pozitív a výhod pretvárania Dunaja a okolitej prírody sa venovala a venuje intenzívna pozornosť, názory ochrancov prírody a krajiny dostávali až donedávna v našich médiách podstatne menej priestoru, takže laická, ale ani odborná verejnosť nemá o nich veľa informácií. Pritom rozsah a úroveň ochranných aktivít v tejto sfére vôbec neboli zanedbateľné. Snahy o veľkoplošnú ochranu prírody a krajiny Podunajska siahajú do konca 60. rokov 20. storočia, keď kolektív profesionálnych ochrancov prírody a ďalších odborníkov vypracoval návrh, aby sa toto cenné územie chránilo v rámci chránenej krajinnej oblasti.¹ V druhej po-

lovici 70. rokov minulého storočia prišli s návrhom na ochranu Podunajska dobrovoľní – prevažne bratislavskí – ochrancovia prírody a krajiny (skrátene bratislavskí ochranári), pôsobiaci na pôde občianskeho združenia s názvom Slovenský zväz ochrancov prírody a krajiny (ďalej aj SZOPK). V r. 1980 publikovali *Návrh na ochranu bratislavských lužných lesov*.² O necelých desať rokov neskôr predložili návrh na vyhlásenie Národného parku Podunajsko³ a následne, v spolupráci s českými, maďarskými a rakúskymi kolegami aj rámcový návrh na trilaterálny Národný park Podunajsko, ktorý by sa týkal Dunaja a prilahlých vzácných území medzi Viedňou a Budapešťou.⁴

Charakter územia, jeho využitie a podstata sporu oň

Dunaj a dunajská príroda pod Bratislavou vďaka svojmu unikátnemu charakteru a hodnotám dlhodobo vyvolávajú záujem vedcov a neskôr i ochrancov prírody.

1 Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody – SÚPSOP. *Návrh na vyhlásenie chránenej krajinnej oblasti Dunaj*. Bratislava [Interný materiál], 1969, 22 s.

2 ONDRÁŠEK, Ivan - ŠREMER, Pavel. *Návrh na ochranu bratislavských lužných lesov*. Bratislava : MO SZOPK, 1980, 9 s.

3 HUBA, Mikuláš et al. Národný park Podunajsko (Návrh vládneho nariadenia na vyhlásenie Národného parku Podunajsko). In *Dunaj. Interné informácie*. Bratislava : MO SZOPK, 1988, s. 42.

4 HUBA, Mikuláš et al. Dunajské vyhlásenie (občianska ochranná iniciatíva). In *Dunaj. Interné informácie*. Bratislava : MO SZOPK, 1988, s. 56.

Ako konštatuje Mikuláš Lisický,⁵ slovenský a slovensko-maďarský úsek Dunaja je z ekologického hľadiska popri dunajskej delte jeho najzaujímavejšou časťou. Po prechode Devínskou bránou, takmer tisíc kilometrov od svojich prameňov, má druhá najväčšia európska rieka ešte stále horský charakter. Pomerne veľký spád a štrkové nánosy, v ktorých tečie, podmienili jej ďalšiu trasu v nížine. Dunaj ako taký nevytvára meandre, ale hlavný tok sa rozdeľuje na tri takmer paralelne tečúce toky. Z nich sa odpájajú menšie toky (anastomózy) tečúce šikmo medzi hlavnými korytami. Keďže v tomto smere, po opustení prielomu Karpatami pri Bratislave, sú výškové rozdiely minimálne, vytvárajú sa bohaté priečne meandre a fenomén tzv. vnútrozemskej delty. Nakoľko sa tento systém nachádza na priepustných a ľahko erodovateľných štrkopieskoch a energia toku po opustení horského prielomu je pomerne veľká, dotknutý reliéf je morfológicky veľmi premenlivý. Ako ďalej uvádza citovaný autor, Dunaj prináša so sebou veľké množstvo živín, čo spolu s priaznivými klimatickými podmienkami a dostatkom povrchovej i podzemnej vody počas celého vegetačného obdobia spôsobuje, že toto územie medzi dnešným Malým Dunajom, Dunajom a Mošonským Dunajom patrí medzi najproduktívnejšie európske ekosystémy. Tu dosahovali poľnohospodári najvyššie hektárové výnosy obilnín, kukurice i cukrovej repy v rámci celého bývalého Československa. Pomenovanie Žitný ostrov sa v predstavách ľudí etymologicky síce nesprávne (je asimilátom nemeckého Schüttinsel), ale logicky spája so „žitom“ a obilnicou štátu. Predstavuje však aj ďalšie bohatstvo – obrovskú a neustálou infiltráciu doplňovanú a prirodzene filtrovanú zásobáreň kvalitnej pitnej vody v niekoľko desiatok metrov hrubej zavodnenej vrstve štrkov a štrkopieskov. Pokiaľ ide o povrchové vody – ramenná sústava – i keď dnes už zúžená na približne dvojkilometrový pruh popri Dunaji, pred spustením Vodného diela Gabčíkovo do prevádzky poskytovala bez zarybňovania a hnojenia priemerný úlovok 135 kg rýb na hektár. Lužné lesy majú priemerný ročný prírastok 20 – 30 m³/ha, kým celoslovenský priemer je necelé 4 m³. A pokiaľ ide o druhové bohatstvo rastlín a živočíchov, bol to a čiastočne dodnes to aj je unikátny ekosystém.

Je pochopiteľné, že človek sa oddávna snažil toto bohatstvo využiť a až do polovice 20. storočia sa mu to darilo bez väčších narušení ekologickej rovnováhy. Pôvodné extenzívne využívanie (rybolov, poľovníctvo, pastierstvo) sa však postupne nahrádzalo čoraz intenzívnejším poľným a lesným hospodárstvom. Do medziriečia prenikalo trvalé osídlenie vyžadujúce ochranu pred záplavami. Plavba po Dunaji si vyžiadala zregulovanie vodnej siete vytvorením koncentrovaného toku a jednotného koryta. Posledný prírodný charakter vnútrozemskej delty zachytávajú mapy zo 17. a začiatku 18. storočia. Najväčšia zmena do chvíle vybudovania a spustenia Vodného diela (VD) Gabčíkovo do prevádzky nastala v rokoch 1886 – 1896, a to odstavovaním väčšiny bočných ramien. Ďalšie zmeny sa udiali pomerne nedávno – po 2. svetovej vojne – výstavbou hydroelektrární najprv na členitom hornom toku Dunaja, neskôr i na jeho dolnom toku, kde rieka pretína Južné Karpaty. Hydroenergeticky nevyužitá ostávala – až do 90. rokov 20. storočia – už len stredná časť toku Dunaja. V 70. rokoch minulého storočia sa pokračovalo aj v budovaní protipovodňových dunajských hrádzí a v odpájaní bočných ramien od hlavného toku Dunaja.

5 LISICKÝ, Mikuláš. Dunajské vodné dielo očami ekológa. In *Vesmír*, 1988, roč. 67, č. 7, roč. 67, s. 394-401.

14. MAREC - MEDZINÁRODNÝ DEŇ BOJA PROTI PRIEHRADÁM

Vyhlasený na 1. Medzinárodnom stretnutí
ľudí ohrozených výstavbou priehrad
v Brazílskej Curitiba v marci 1997

V posledných rokoch si ľudia na celom svete stále viac všímajú nebyvalý nárast devastácie riek i ich celých povodí. Táto devastácia sa hodnotí ako súčasť „globálnej krízy ľudského konania“. Rieky a povodia sú ohrozené vysušovaním, likvidáciou lesov, odvodňovaním, kyslými dažďami, znečisťovaním i kanalizovaním. **Najväčšou hrozbou posledných desaťročí sa stala výstavba priehrad na takmer všetkých riekach sveta.** Narastajúce obrávkové sociálne, kultúrne, ekologické i ekonomické problémy, ktoré dlhodobá sprežádzajú výstavbu priehrad, sponchybujú však ich opodstatnenosť.

Obr. 2: Odpor voči veľkým priehradám nie je vlastný iba slovenským ochranárom a environmentalistom – leták propagujúci Medzinárodný deň bola proti priehradám. Archív autora.

Veľké priehrady v nížinách sú Achillovou pätou celého vodného hospodárstva. Popri určitých (z dlhodobej perspektívy dočasných) ekonomických prínosoch (výroba energie a čiastočne i splavenie brodových úsekov a opäť len čiastočne i protipovodňová ochrana) prinášajú obvykle celý rad problémov, a preto treba pri rozhodovaní o ich vzniku a prevádzke vždy dôkladne zvážiť „pre“ a „proti“. Zaberajú často najúrodnejšie pôdy, ich výstavbou i prevádzkou sa ohrozujú príslušné zásoby podzemných vôd, obetujú sa kvôli nim lesy, komplikuje sa život obyvateľom dotknutých sídiel a pod. A pritom samotné vodné nádrže sa pomerne rýchlo zanášajú. Naopak, v úseku pod hydroelektrárnou sa toky, resp. ich korytá zahlbujú a znižujú hladinu podzemnej vody, čo spravidla negatívne vplyva na zásobovanie okolitej vegetácie vodou. Nezriedka sa o ich realizácii uvažuje a rozhoduje sa o nich celé desaťročia a od 80. rokov 20. storočia sme dokonca i v Európe svedkami zastavenia už rozostavaných nádrží (Daugava), alebo diskusií o likvidácii existujúcich diel (Kachovská či Rybinská vodná nádrž) či revitalizácie záplavových území a znovu pripájania v minulosti odpojených bočných ramien veľkých riek – napr. v Nemecku a inde. Ešte viac pokročil trend likvidácie amortizovaných priehrad v USA.⁶

Prípady uvažovania a rozhodovania o Dunaji a Dunajom ovplyvnenej prírode a krajine Podunajska je modelovým príkladom disproporcie odlišných záujmov, spôsobov myslenia a hodnotových orientácií. Odhliadnuc od toho, že na začiatku i na konci celého „príbehu“ bolo politické rozhodnutie, postoj k nemu presahujú charakter toho-ktorého politického systému, resp. toho, ktorá politická ideológia je momentálne pri moci. Sústave vodných diel G-N sa zvyklo hovoriť „veľká stavba socializmu“. Jedni to mysleli doslovne a iní pejoratívne (napr. maďarská opozícia túto skutočnosť dokonca využila ako argument v zápase s komunistickým režimom). Ale je fakt, že ani po r. 1989 sa prístup novej, teda nekomunistickej moci k tomuto projektu zásadne nezmenil. Pri povrchnom pohľade, alebo pri pohľade cez prizmu medzištátneho súdneho sporu v gescii Medzinárodného súdneho dvora v Haagu sa zasa tento konflikt môže javiť ako slovensko-maďarský, ale ani to celkom neobstojí: v skutočnosti projekt mal a má svojich zástancov a odporcov na oboch stranách štátnej hranice. Z uvedených a ďalších skutočností preto usudzujeme, že ide o spor paradigmatický.

⁶ LISICKÝ 1988, s. 394.

To, čo sme v názve príspevku nazvali paradigmatickým sporom, spočíva teda v odlišnom až protichodnom nazeraní na súčasnosť i budúcnosť prístupu k Dunaju, pridunajskej prírode a krajine, teda k Podunajsku. Ale v širšom zmysle sa to týka aj celkového nazerania na zmysel a poslanie prírody vo vzťahu k človeku, a preto je prípad VD Gabčíkovo + urbanizácia pridunajskej krajiny vs. Národný park Podunajsko možným zdrojom inšpirácie, precedensom aj pre iné analogické metaodborné axiologické a paradigmatické spory a výzvou.

Prvé chránené územia v slovenskej časti Podunajska a návrhy na ochranu ďalších

Vyššie spomínané unikátne prírodné hodnoty, sprevádzajúce Dunaj na našom území, viedli už v medzivojnovom období a potom so zvýšenou intenzitou po 2. svetovej vojne k snahám o ich ochranu. Svedčia o tom viaceré prírodné rezervácie: Ostrov kormoránov (1933) – ako jedna z prvých prírodných rezervácií vyhlásených po 1. sv. vojne na Slovensku, Čenkovská step (1951), Ostrov orliaka morského (1953), Ostrov Lyon (1964), Čenkovská lesostep (1965) a ďalšie.

V r. 1958 vychádza publikácia Antona Jurka⁷: *Pôdne ekologické pomery a lesné spoločenstvá Podunajskej roviny*, v ktorej sú prvýkrát opísané celosvetovo unikátne rastlinné spoločenstvá dunajskej hložiny a spoločenstvá jaseňovo-topoľových lužných lesov, na základe čoho bola navrhnutá časť Ostrova Kopáč za prírodnú rezerváciu. V tom istom roku V. Biskupský a kolektív pracovníkov Lesníckeho laboratória SAV odovzdal svoju prácu *Vyhodnotenie vplyvov II. etapy dunajských vodných diel (DVD) na lesné hospodárstvo*.⁸ V práci sa predpokladá pokles hmotnej produkcie lesov v súvislosti s výstavbou a prevádzkou sústavy vodných diel a zdôrazňuje sa potreba zachovania lužných lesov plniacich aj dôležité celospoločenské funkcie.

V r. 1969 spracoval kolektív profesionálnych ochrancov prírody a angažovaných odborníkov návrh na veľkoplošnú ochranu dunajskej a pridunajskej krajiny formou Chránenej krajinej oblasti (CHKO) Dunaj (vrátane bratislavskej časti). Po rozhodnutí o výstavbe Sústavy vodných diel Gabčíkovo – Nagymaros (SVD G-N) a po podpísaní medzištátnej československo-maďarskej zmluvy z r. 1977, ktorá toto rozhodnutie kodifikovala, sa však o CHKO prestalo oficiálne uvažovať, keďže antitéza medzi technokratickým a prírodovedným či ochranárskym chápaním budúcnosti Dunaja a pridunajskej krajiny sa chápala ako neprekonateľná priepasť. Inými slovami, prijatím rozhodnutia o SVD G-N sa akoby nealternatívne rozhodlo o budúcnosti tohto územia. Aj preto sa v nasledujúcom období v tomto smere viac angažovali dobrovoľní (a teda od štátu nezávislejší) ochranári než štátna ochrana prírody.

V prvej polovici 70. rokov 20. storočia došlo k výstavbe ľavostrannej dunajskej protipovodňovej hrádze pozdĺž hlavného toku Dunaja pod Bratislavou, čo sprevádzalo odpojenie niektorých bočných ramien od hlavného toku (napr. Biskupické rameno).

7 JURKO, Anton. *Pôdne ekologické pomery a lesné spoločenstvá Podunajskej roviny*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1958, 264 s.

8 ŠREMER, Pavel (ed.). *Ochrana prírody. Spravodaj*. Bratislava : MV SZOPK, 1985, č. 1, s. 37.

V roku 1973 sa lužné lesy pod Bratislavou stali súčasťou bratislavského lesoparku. Jeho generálny plán bol schválený v r. 1977 a požaduje sa v ňom o. i.: „[...] zachovať prirodzené pôvodné spoločenstvá lužných lesov v bohatej zmesi drevín a krovín.“

V r. 1976 vznikla vládna úloha vypracovať Biologický projekt SVD G-N s požiadavkou navrhnúť riešenie „biologických problémov“ spojených s SVD G-N. Išlo o nepriame priznanie si toho, že hroziace biologicko-ekologicko-environmentálne dosahy SVD sú zrejme väčšie, ako sa pôvodne predpokladalo.

V druhej polovici 70. rokov prišli na scénu aj bratislavskí dobrovoľní ochrancovia prírody, skrátené bratislavskí ochranári. Vypracovali *Návrh na ochranu bratislavských lužných lesov* (ďalej *Návrh*) a postúpili ho Štátnej ochrane prírody (ŠOP), ktorá si ho osvojila a dopracovala. Iniciátormi a hlavnými autormi *Návrhu* boli Ivan Ondrášek a Pavel Šremer.

V úvode *Návrhu* sa konštatovalo, že na území hlavného mesta SSR Bratislavy sa dodnes zachovalo niekoľko unikátnych lokalít lužných lesov a dunajských lesostepí, väčšina ktorých je súčasťou bratislavského lesoparku. Z prírodovedeckého i krajinárskeho aspektu ide o cenné a relatívne zachované územia, ktoré s výnimkou nepatrných fragmentov už v súčasnej dobe v strednej Európe neexistujú. V navrhovanom chránenom území je predpoklad zachovania všetkých základných i prechodných typov prirodzených spoločenstiev lužných lesov. Osobitný význam z hľadiska prírodovedeckého a krajinárskeho majú i zvyšky dunajských lesostepí zahrnuté do navrhovaného chráneného územia. Ide o biocenózy dosiaľ v Európe (okrem Slovenska) známe len ojedinele. Druhové zloženie tých slovenských je však najbohatšie a paradoxne práve ony ako jediné neboli do vzniku citovaného *Návrhu* (teda do začiatku 80. rokov minulého storočia) chránené.

Ako ďalej konštatovali autori *Návrhu*, navrhované chránené územie má mimoriadny význam i z hľadiska vytvárania optimálneho životného prostredia pre obyvateľov Bratislavy, najmä v nadväznosti na Slovnaft a výstavbu sídlisk v Petržalke, ako aj v juhovýchodných častiach mesta (Prievoz, Dolné Hony, Podunajské Biskupice...).

Za nemenej dôležitú považujú autori *Návrhu* možnosť rekreačného využívania chráneného územia, samozrejme v súlade s ochranným pásmom zdrojov pitnej vody a zachovaním niektorých – z vedeckého hľadiska mimoriadne cenných – lokalít.

A na záver zdôvodnenia *Návrhu* jedna konkrétna a dodnes veľmi aktuálna poznámka: „Jedným z najatraktívnejších miest krátkodobej rekreácie by mal byť v súčasnosti rozširovaný park v Rusovciach. Pritom [...] sa však vyžaduje jeho riadne začlenenie do okolitej krajiny – zahrnutie zvyškov lesostepí i lužných lesov, ako aj oživenie bočného Rusoveckého ramena, pretekajúceho neďaleko kaštiela s tým, že prestane byť stokou a skládkou odpadov.“⁹

9 ONDRÁŠEK, Ivan – ŠREMER, Pavel. *Návrh na ochranu bratislavských lužných lesov*. Bratislava : MO SZOPK, 1980, s. 3.

Druhá časť *Návrhu* obsahuje vymedzenie, charakteristiku a návrh na využitie týchto osobitne chránených maloplošných území pod Bratislavou:

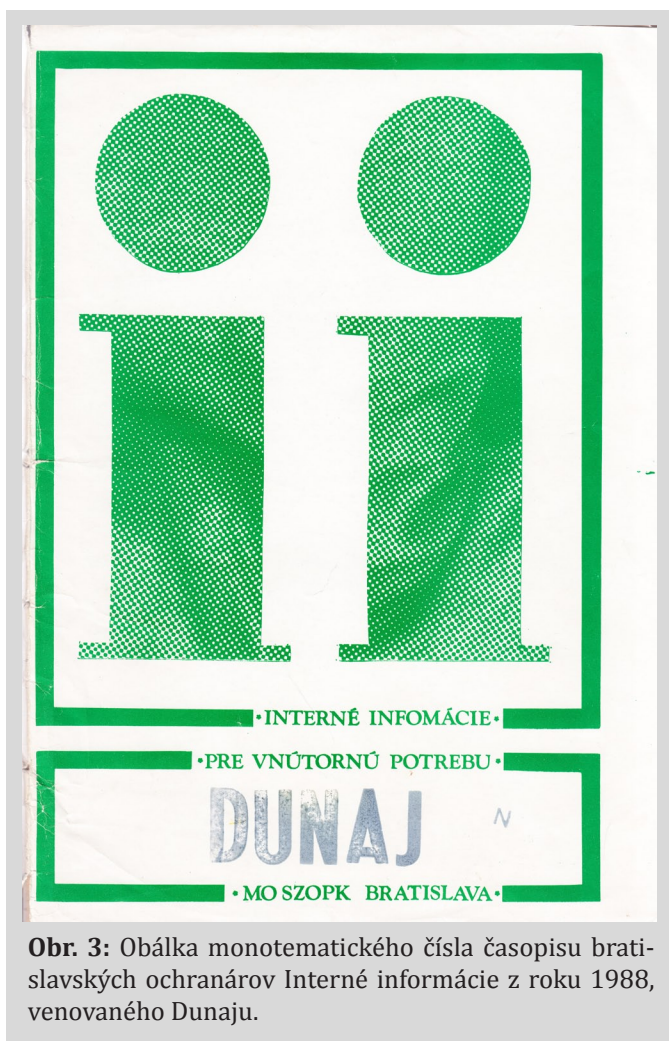
1. Bratislavský mäkký luh medzi Rusovcami a Petržalkou
2. Lesostep Ostrovné lúčky v k. ú. Čunova
3. Biskupické lesy v k. ú. Podunajských Biskupíc
4. Lesy Vlčieho hrdla (v blízkosti Slovnaftu)
5. Zvyšky petržalských lesov (v lokalitách Zrkadlový háj, Draždiak, Starý háj)
6. Zvyšky lužných lesov na Ostrove Kopáč (nad rámec už jestvujúcej prírodnej rezervácie)

V závere sa konštatuje, že v záujme zachovania celospoločenskej funkcie lesných porastov je potrebné predovšetkým adekvátne usmernenie lesohospodárskej činnosti: zastavenie ťažby dreva, najmä holorubným spôsobom s výnimkou topoľových monokultúr, ako aj premiestnenie ťažby štrku a nadväznej infraštruktúry mimo územia so súvislým lužným lesom.

ŠOP následne dopracovala a podporila *Návrh*.¹⁰ Pod vplyvom všetkých týchto iniciatív rozhodlo vtedajšie Ministerstvo lesného a vodného hospodárstva SSR o zastavení výrubu pridunajských lesov dovedy, kým nebude presne zameraná čiara zátop budúcej Hrušovskej zdrže.¹¹ Pre celú túto kauzu je príznačný paradox, že ani v štádiu prebiehajúcej výstavby SVD G-N nebolo projektantom celkom jasné, ako bude kolísať hladina v Hrušovskej zdrži počas tzv. špičkovej prevádzky hydroelektrárne a teda ani to, pokiaľ bude siahať periodicky zaplavované územie v čase kulminácie (špičky) hladiny.

V r. 1977 Mestský výbor Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny (MV SZOPK) začal zabezpečovať strážne služby v prírodných rezerváciách na území Bratislavy.

Pri inventarizačnom prieskume rastlinného a živočíšneho bohatstva Ostrova Kopáč v r. 1978 spolupracovali Mestská správa pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody (MSPSOP), Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského a Mestská organizácia SZOPK

Obr. 3: Obálka monotematického čísla časopisu bratislavských ochrancov Interné informácie z roku 1988, venovaného Dunaju.

¹⁰ ŠREMER 1985, s. 41.

¹¹ ŠREMER 1985, s. 42.

(MO SZOPK) v Bratislave. Z vyššie uvedeného vyplýva, že napriek dobe, ktorá nepriala iniciatíve zdola a dobrovoľnej spolupráci medzi rôznymi sférami v spoločnosti, sa v tomto prípade podarilo vytvoriť čosi ako neformálnu koalíciu viacerých organizácií, či presnejšie povedané niektorých osobností zo štátnej ochrany prírody, z vedeckej a odbornej sféry, bratislavského národného výboru (vrátane mestskej odbornej organizácie MSPSOP) s dobrovoľnými ochrancami prírody a krajiny. Z tejto unikátnej spolupráce – na ktorú sa nepodarilo nadviazať ani v demokratických pomeroch po r. 1989 – vznikli nielen dôležité odborné výstupy a návrhy, ale mala vplyv i na čiastočnú zmenu postojov príslušného ministerstva. Dokonca taký, že to ovplyvnilo harmonogram prác na SVD G-N s tým, že výrubu lesov na mieste hornej časti plánovanej Hrušovskej zdrže na území Petržalky, Rusoviec a Čunova sa na niekoľko rokov pozastavili, čo malo v konečnom dôsledku za následok, že časť týchto lesov, ako aj ramien a mokradí sa po zmene projektu z SVD G-N na VD Gabčíkovo zachránila.

Diskusia o Dunaji vo vedeckých kruhoch

Problematike Dunaja v kontexte v tom čase čerstvo podpísanej československo-maďarskej medzištátnej zmluvy o výstavbe SVD G-N sa venovalo samostatné číslo Revue pre teóriu a tvorbu životného prostredia *Životné prostredie* č. 4 z roku 1978. Keďže ide o periodikum vydávané SAV, je len logické, že k téme sa tu vyjadrujú vtedajší poprední odborníci prevažne akademickej proveniencie ako Imrich Daubner, Vojtech Mucha, Anton Jurko, Ján Lehotský, Milan Ertl, Juraj Holčík, Marián Vranovský, Božena Tržilová či Milan Ondrejčák.

Ako konštatuje v úvodníku I. Daubner¹², autorom ide o to, objasniť vplyv Dunaja na životné prostredie jeho prilahlej oblasti, na bohatstvo lužných lesov, faunu i flóru, poľnohospodársku výrobu, ako aj zásoby kvalitnej pitnej vody. Aj s odstupom takmer 40 rokov treba uznať, že tento zámer monotematického čísla *Životného prostredia* sa splnil. Jednotlivé príspevky sa zaoberali ochranou vody Dunaja pred znečistením,¹³ vplyvom Dunaja na životné prostredie prilahlých území,¹⁴ výstavbou sústavy vodných diel na Dunaji z hľadiska životného prostredia,¹⁵ vplyvom Dunaja na kvalitatívny režim a zásoby podzemných vôd,¹⁶ bioprodukciou československého úseku Dunaja a dunajských ramien,¹⁷ československým úsekom Dunaja z hľadiska životného prostredia¹⁸ či medzinárodnou spoluprácou pri výskume Dunaja.¹⁹ Súčasťou čísla je aj znenie

12 DAUBNER, Imrich. Výstavba sústavy vodných diel na Dunaji z hľadiska životného prostredia. In *Životné prostredie*, 1978, roč. 12, č. 4, s. 189.

13 MUCHA, Vojtech. Ochrana vody Dunaja pred znečistením. In *Životné prostredie*, 1978, roč. 12, č. 4, s. 173-178.

14 JURKO, Anton. Vplyv Dunaja na životné prostredie prilahlých území. In *Životné prostredie*, 1978, roč. 12, č. 4, s. 179-183.

15 DAUBNER 1978, s. 184-189.

16 LEHOTSÝ, Ján. Vplyv Dunaja na kvalitatívny režim a zásoby podzemných vôd. In *Životné prostredie*, 1978, roč. 12, č. 4, s. 190-193.

17 ERTL, Milan – HOLČÍK, Juraj – VRANOVSKÝ, Marián. Bioprodukcija československého úseku Dunaja a dunajských ramien. In *Životné prostredie*, 1978, roč. 12, č. 4, s. 194-198.

18 TRŽILOVÁ, Božena. Československý úsek Dunaja z hľadiska životného prostredia. In *Životné prostredie*, 1978, roč. XII, č. 4, s. 199-202.

19 DAUBNER, Imrich. Medzinárodná spolupráca pri výskume Dunaja. In *Životné prostredie*, 1978, roč. 12, č. 4,

Obr. 4: Titulná strana publikácie Svetového fondu na ochranu prírody (WWF) na tému ochrany riek Mura, Dráva a Dunaj s použitím metafory „Amazónia Európy“.

Návrhu nariadenia vlády SSR, ktorým sa určuje chránená oblasť prirodzenej akumulácie vôd na Žitnom ostrove, komentovaná M. Ondrejčákom.²⁰

Autori priniesli celý rad kvalitných analýz založených na tvrdých dátach, ale aj viacero varovných prognóz týkajúcich sa predpokladaného negatívneho vplyvu sústavy vodných diel na okolité ekosystémy, bioprodukcii, pôdnu úrodnosť či kvantitatívny i kvalitatívny režim podzemných vôd vrátane samočistiacich procesov.

Toto konštatovanie sa týka

najmä príspevku M. Ertla, J. Holčíka a M. Vranovského,²¹ v ktorom sa konštatujú priam fenomenálne bioprodukčné schopnosti prírodných či prírode blízkych dunajských ekosystémov, ktoré budú výstavbou vodných diel na Dunaji výrazne ovplyvnené a v mnohých smeroch priamo ohrozené. V závere článku autori o. i. píšú: „V súvislosti s nadchádzajúcou výstavbou dunajských vodných diel Gabčíkovo – Nagymaros treba upozorniť na tieto skutočnosti zvlášť výrazne preto, lebo pôvodný projektový zámer so zachovaním dunajských ramien neráta.“²² A preto apelujú na realizátorov výstavby vodných diel, aby sa vyhli nežiaducim zmenám a chybám, ktorých sa dopustili pri podobných projektoch v iných krajinách.

Ďalšie analýzy a syntézy

Začiatkom roku 1981 predložil Hydroconsult (v tom čase štátna projektová organizácia pôsobiaca vo sfére vodného hospodárstva) úvodný projekt tzv. IV. stavby SVD – G-N, zdrže Hrušov. Oponenti projektu najmä z radov prírodovedcov a ochranárov²³ konštatovali nekomplexnosť projektu a nerešpektovanie ekologických a environmentálnych hľadísk. Zároveň vznikla požiadavka znovu napojiť – unáhlene od hlavného toku Dunaja odpojené – Biskupické rameno Dunaja.

1978, s. 203-207.

20 ONDREJČÁK, Milan. Návrh nariadenia vlády SSR, ktorým sa určuje chránená oblasť prirodzenej akumulácie vôd na Žitnom ostrove. In *Životné prostredie*, 1978, roč. 12, č. 4, s. 208-209.

21 ERTL – HOLČÍK – VRANOVSKÝ 1978, s. 194-198.

22 ERTL – HOLČÍK – VRANOVSKÝ 1978, s. 194-198.

23 ŠREMER 1985 s. 44.

Obr. 5: Publikácia k projektu Bratislavského regionálneho ochranárskeho združenia (BRQZ) na záchranu dunajských luhov. Zdroj: http://ec.europa.eu/environment/life/project/Projects/index.cfm?fuseaction=home.showFile&rep=file&fil=DANUBE_brochure_SK.pdf

Dňa 15. 2. 1981 bol pod hlavičkou „občan Mikuláš Huba“ najvyšším štátnym predstaviteľom bývalej ČSSR odoslaný rozbor škôd, nákladov a rizík súvisiacich s výstavbou SVD – G-N.²⁴ V úvode sa o. i. prezentuje názor autora, že rozsah komplexne a prognosticky chápaných škôd a rizík, ktoré hrozia v súvislosti s výstavbou SVD – G-N, je niekoľkonásobne vyšší, ako bol odhad projektantov, čo zásadne mení nazeranie na ekonomickú rentabilnosť sústavy vodných diel.

Hroziace škody a sprievodné náklady boli v analýze diferencované do niekoľkých kategórií:

1. Reálne vyčísliteľné trvalé škody – tie, o ktorých sa vie už v súčasnosti a je ich možné viac či menej presne ekonomicky vyhodnotiť.

2. Reálne ťažko vyčísliteľné trvalé škody – tie, o ktorých sa vie už v súčasnosti, ale zatiaľ nie sme schopní ich presne ekonomicky vyhodnotiť, iba ich odhadnúť.

3. Hypotetické jednorazové, resp. trvalé škody – vyčísliteľné alebo zatiaľ nevyčísliteľné, ktoré

hrozia v prípade potvrdenia určitých hypotetických prognóz.

4. Potenciálne škody – tie, ktoré zatiaľ nedokážeme odhadnúť, ale ktoré možno očakávať v súvislosti s plánovaným narušením štrukturálnych väzieb vysoko produktívneho, ale zároveň labilného systému podunajskej krajiny.

5. Jednorazové, resp. dočasné škody, ktoré neboli zahrnuté do nákladov na výstavbu.

6. Náklady na prevádzku vodných diel a okolitej krajiny, ktoré dosiaľ neboli uvažované, resp. vyčíslené.

Rozbor v intenciách vyššie uvedených kategórií hodnotiacich kritérií sa týkal vodného hospodárstva, poľnohospodárstva, lesného hospodárstva, rybného hospodárstva, poľovníctva, ochrany prírody, hygieny a psychohygieny.

Záver analýzy a prognózy má vizionársky charakter a píše sa v ňom okrem iného: „[...] *Nepochybujeme o význame Dunajom vyrobenej elektrickej energie, ale Dunaj nám nepriamo produkujeval nesmierne efektívnym spôsobom energiu v širšom zázemí svojho toku od nepamäti. Produkcia biomasy, pitnej a úžitkovej vody, stavebných surovín, pôdnych živín, vzácnych prírodnín atď. sa*

²⁴ HUBA, Mikuláš (ed.). *Dunajstory*. Bratislava : Vydavateľstvo Smena, 1990, s. 13-14.

tu diala takmer bez pričinenia človeka. Využívanie ktorej z týchto „dvoch energií“ je efektívnejšie, ukáže budúcnosť. Budúcnosť, ktorá zmení kritériá hodnotenia a dokáže, že treba uvažovať aj o tých hodnotách, o existencii ktorých všetci vieme, len ich nevieme adekvátne vyjadriť.“ Doplnok analýzy a prognózy tvoril prepočet návratnosti vložených investícií do výstavby pri zahrnutí vyššie uvedených strát. Návratnosť sa podľa kategórie škôd a miery konzervatívnosti ich stanovenia či odhadu pohybovala od 44,5 roka po 2 400 rokov.²⁵

O dva roky neskôr vzniklo podľa podobnej metodiky Komplexné zhodnotenie užitočnosti znovu napojenia Biskupického ramena a prilahlých ramenných relikto, ktoré predstavujú súčasť dotknutého územia.²⁶

V tom istom čase vyšla vo vydavateľstve ALFA účelová publikácia Ministerstva lesného a vodného hospodárstva SSR s názvom

Sústava vodných diel Gabčíkovo – Nagymaros – 1. časť,²⁷ s úvodným príhovorom vtedajšieho ministra Vladimíra Margetina, ktorý okrem iného konštatuje, že význam tohto diela nespočíva len v oblasti ekonomickej spolupráce dvoch susedných krajín, ale aj v oblasti politickej, a to vytvorením spoločného vlastníctva dvoch socialistických štátov, čo je podľa neho praktickým naplnením pokračujúcej integrácie krajín socialistického spoločenstva. Masmediálna propaganda SVD G-N mala v tom čase niečo ako informačný monopol a dostať do médií kritický či polemický názor na túto tému sa dalo považovať za malý zázrak. Spod tohto informačného embarga boli čiastočne oslobodené návrhy na ochranu pridunajskej prírody a krajiny, ktoré sa v tom čase ešte nechápali ako nepriama kritika projektu SVD G-N.

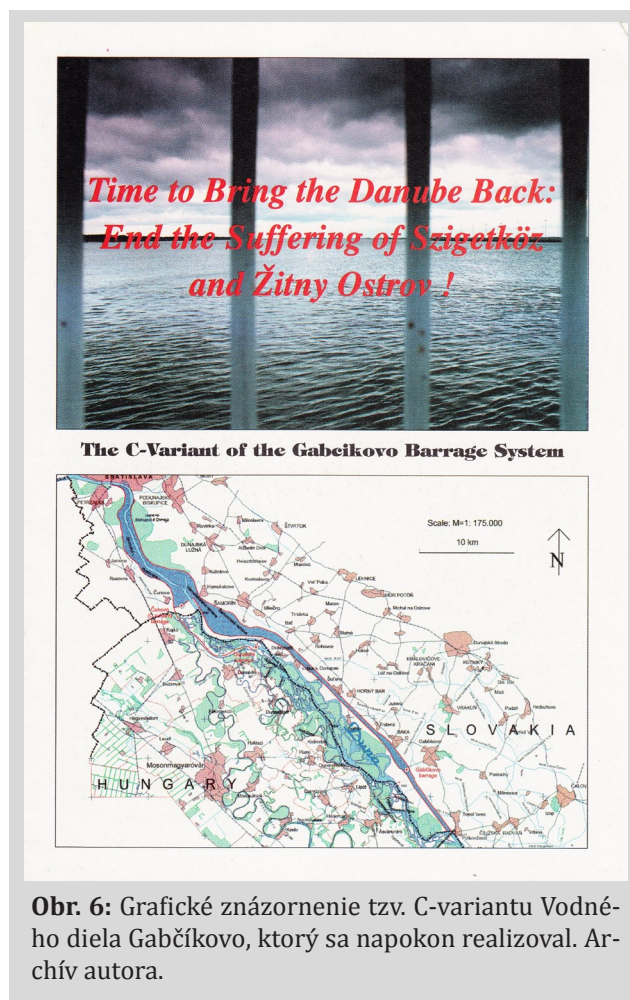
V nasledujúcich rokoch bratislavskí ochranári využili rôzne svoje kontakty na to, aby zabránili pripravovanému výrubu lužných lesov v oblasti dotknutej projektom SVD G-N. Len v roku 1983 uskutočnili viac ako 50 významných podujatí, týkajúcich sa revitalizácie ohrozených rezervácií a ochrany dovtedy nechránených prírodných a krajinných hodnôt v tomto regióne.²⁸

25 HUBA, Mikuláš. List občana Mikuláša Hubu zo dňa 15. 2. 1981 straníckym a štátnym predstaviteľom ČSSR a SSR. 1981. In *Dunaj. Interné informácie*. Bratislava : MO SZOPK, 1988, s. 16-18.

26 ŠREMER 1985, s. 14-25.

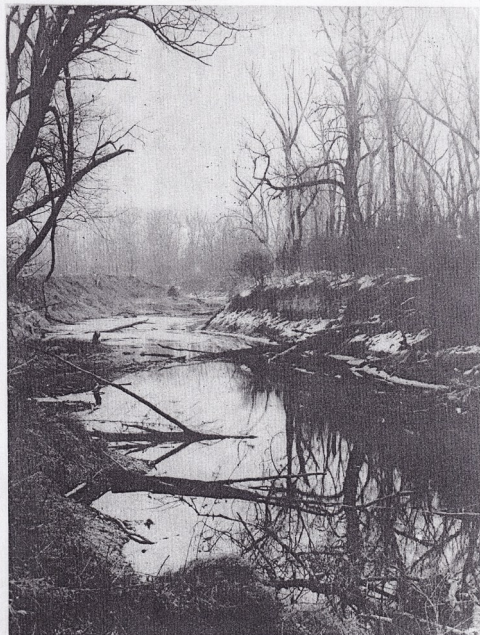
27 KOUTNÝ, Juraj (ed.). *Sústava vodných diel Gabčíkovo – Nagymaros*, 1. časť. Bratislava : ALFA. 1981, 68 s.

28 ŠREMER 1985, s. 46-54.

Obr. 6: Grafické znázornenie tzv. C-variantu Vodného diela Gabčíkovo, ktorý sa napokon realizoval. Archív autora.

**OCHRANCA
PRÍRODY** 1985 **1**
SPRAVODAJ MV SZOPK BRATISLAVA

Obr. 7: Titulná strana monotematického čísla časopisu bratislavských ochranárov Ochranca prírody z r. 1985, venovaného Dunaju.

V roku 1985 vyšli najvýznamnejšie výsledky dovtedajších ochranárskych snažení v monotematickom čísle *Spravodaja MV SZOPK Ochranca prírody*, ktorý zostavil a redakčne upravil Pavel Šremer.²⁹

Snahy o vyhlásenie Národného parku Podunajsko a Dunajské vyhlásenie

V roku 1986 účastníci veľkej prvomájovej ochranárskej exkurzie – či lepšie povedané manifestácie – do lužných lesov pod Bratislavou (110 evidovaných účastníkov a účastníčok) poslali list vtedajším vedúcim predstaviteľom štátu a mesta Bratislavy s kritikou prístupu k Dunaju a Podunajsku upozornením na hroziace nevratné škody i medzinárodnú blamáž s tým súvisiacu a so žiadosťou o záchranu dunajskej prírody. O niekoľko mesiacov neskôr bratislavskí ochranári verejne predstavili svoj návrh Národného parku Podunajsko (Prílohy 1 a 2).

Začiatkom roka 1988 vznikla občianska ochrannárska iniciatíva pod názvom *Dunajské vyhlásenie za trilaterálny (československo-maďarsko-rakúsky) Národný park Podunajsko*. Tento sa mal rozprestierať prakticky od Viedne až po Budapešť a okrem dunajskej krajiny mal chrániť aj priľahlé hodnotné územia od Lobau cez Hundsheimské kopce, nivu Moravy, Devínsku Kobylu, prírodné rezervácie Kopáč, Ostrovné lúčky, Ostrov orliaka morského, Istragov, Čičovské mŕtve rameno, ostrov Apáli, Čenkovskú step i lesostep, Parížske močiare, Vozokanský luh až po Burdu či Pilis. Túto iniciatívu ešte do novembra 1989 podporilo viac ako 10 000 občanov.³⁰ V úvode vyhlásenia sa píše, že poslaním národného parku je pre blízku i vzdialenejšiu budúcnosť zachovať sústavu prírodných geosystémov ako životného prostredia tunajšej i migrujúcej fauny a flóry, vyžadujúcej prísnu ochranu, predhistorické a historické pamiatky, s dôrazom na pamiatky archeologické, estetické a rekreačné hodnoty podunajského regiónu, priaznivé životné prostredie v zázemí pridunajských sídiel, prirodzené podmienky fungovania tých hydrologických, hydrogeologických, geomorfologických a biologických procesov, ktoré sú potrebné na zachovanie: kvality a možnosti dopĺňania tunajších zásob podzemných vôd, vysokej prirodzenej bioprodukcie tunajších lužných lesov a poľnohospodárskych plodín, prirodzeného dopĺňania stavu rýb, prírodných samočistiacich schopností rieky, zabezpečujúcich dlhodobé fungovanie produkčných a reprodukčných procesov, Dunaja a jeho bezprostredného zázemia ako unikátneho prírodného fenoménu, ako aj

²⁹ ŠREMER 1985, 64 s.

³⁰ HUBA, Mikuláš. *Ideál - skutočnosť - mýtus. Príbeh bratislavského ochranárstva*. Banská Bystrica : PRO, 2008, s. 65.

rekreačného potenciálu Dunaja a pridunajskej krajiny. Zachovanie a posilnenie „kostry ekologickej stability“ inak už silne odprírodneného a nestabilného okolitého nížinného prostredia. „Rezervovanie“ všetkých ekonomických hodnôt a produkčných schopností Dunaja a okolitej krajiny pre možnosť efektívnejšieho využívania budúcimi generáciami. Následne túto iniciatívu a odpor proti jednostrannému, technokratickému prístupu k dunajskej prírode a krajine demonštrovala skupina bratislavských ochranárov protestným pochodom z Gabčíkova do Nagymarosu, ktorý sa napokon po zásahu štátnych orgánov musel skončiť už v Štúrove.

V roku 1988 Mestská organizácia SZOPK vydala v edícii Interné informácie 90-stranový elaborát s názvom Dunaj. Publikácia obsahovala 17 textových a kartografických častí vrátane záznamov z verejných vystúpení a diskusií na danú tému doma i v zahraničí. V edičnej poznámke sa o. i. píše, že má ísť o skromnú sondu do mohutného súvrstvia dokumentov, ktoré bratislavskí ochranári vyprodukovali či zhromaždili v priebehu viac ako desať rokov trvajúcej série pokusov, iniciatív i viac, či menej rozhodných praktických činov na záchranu Dunaja, pridunajskej lužnej krajiny i hodnôt prírodno-krajinno-historického fenoménu s názvom Podunajsko.³¹

Unikátnym ochranárskym a vedeckým prínosom do polemiky o Dunaji a SVD G-N je 20-stranový materiál kolektívu autorov s názvom Dunajské vodné diela očami ochranárov (Súbor upozornení, varovných prognóz a odporúčaní na tému negatív SVD G-N).³² Pozostáva zo 143 bodov a desiatok podbodov zatriedených do týchto častí:

1. Ohrozenie prírody a prírodných zdrojov
2. Ohrozenie životného prostredia
3. Ohrozenie stability a rovnováhy v krajine
4. Ohrozenie vyplývajúce z nedokonalkej technológie
5. Vysoké náklady na výstavbu a následné investície
6. Problém sabotáže, terorizmu a zlyhania ľudského faktora
7. Medzinárodné ekonomické, právne a etické otázky
8. Navrhované opatrenia, ktoré je potrebné urýchlene realizovať

Medzi opatreniami sa okrem iného vyskytuje požiadavka vyhlásiť a zabezpečiť ochranu Národného parku Podunajsko a všetkých maloplošných chránených území nachádzajúcich sa na jeho teritóriu a celkovo súboru tunajších chránených, ohrozených a vzácnych rastlín, živočíchov, geomorfologických a geologických tvarov a útvarov.

Obr. 8: Leták rakúskych ochrancov prírody, propagujúci navrhovaný Národný park Luhy Dunaj – Morava – Dyje. Archív autora.

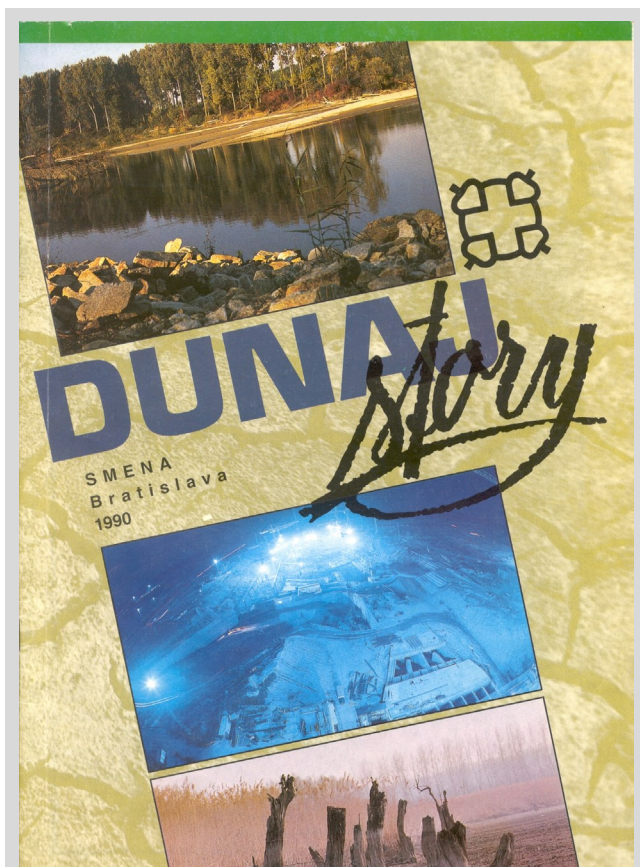
³¹ Dunaj. Interné informácie. Bratislava : MO SZOPK, 1988, s. 1.

³² Tamže, 90 s.

V závere autori konštatujú: „[...] *Súčasnými ekonomickými nástrojmi dokazovaná prevaha pozitív nad negatívami SVD G-N buduje na momentálnej ekonomickej nevyčísliteľnosti časti ohrozených hodnôt, ako aj na schematickej aplikácii prekonaného hodnotového systému industriálnej éry. I bez snahy parafrázovať okrídlený výrok, že nikdy nie je neskoro, považujeme za potrebné zdôrazniť, že mnohým stratám sa v súčasnom štádiu rozostavanosti dá ešte predísť v prípade zásadnej zmeny doterajších jednostranných prístupov a serióznym prehodnotením všetkých kritických pripomienok na interdisciplinárnej a medzinárodnej báze. Počet výskumných úloh a kapacít s určitým špecifickým zameraním síce môže byť zárukou úspechu v špecifických sférach, ale nemôže suplovať skutočnú interdisciplinaritu, komplexnosť a optimalizačnú nadčasovú syntézu, uskutočnenú v demokratickom tvorivom duchu vzájomnej rovnoprávnosti všetkých zúčastnených [...].*“³³

Vývoj v prvých rokoch po novembri 1989

Vo februári 1990 vytvorili slovenskí, rakúski, českí a maďarskí ochrancovia prírody a aktivisti živú reťaz medzi Hainburgom a Gabčíkovom, do ktorej sa zapojilo odhadom cca 60 000 ľudí. Táto spontánna masová akcia, jedna z najväčších v dejinách Slovenska, mala symbolizovať záujem o ochranu Dunaja.

Obr. 9: Titulná strana publikácie Dunajstory, ktorá vyšla v r. 1990 vo Vydavateľstve Smena v náklade 50 000 výtlačkov.

V tom istom čase vyšla vo vydavateľstve Smena reprezentačná farebná publikácia s názvom Dunajstory v náklade 50 000 výtlačkov.³⁴

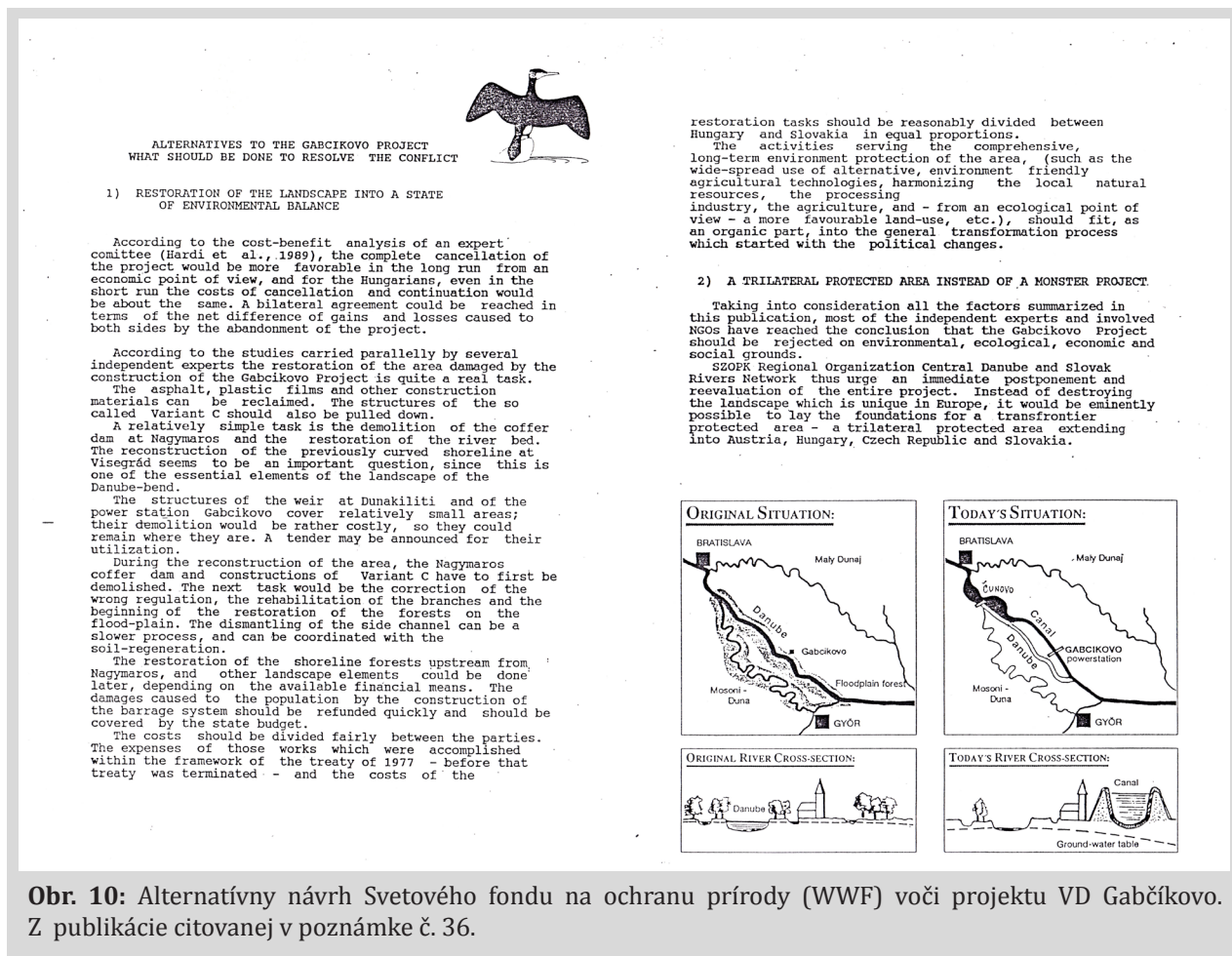
V r. 1990 navrhla účinne chrániť dunajskú prírodu aj komisia na posúdenie ekologických dosahov SVD G-N ustanovená vládou.

V roku 1991 prezentovalo svoju predstavu o ochrane Dunaja a pridunajskej krajiny Ústredie štátnej ochrany prírody v SR.

Všetko toto úsilie, expertízy i stanoviská inštitúcií, odborníkov, aktivistov i medzinárodnej verejnosti napokon museli ustúpiť direktívnemu rozhodnutiu o dostavbe Vodného diela Gabčíkovo, ktorá sa na rozdiel od rozostavanej SVD G-N realizovala už len na slovenskej strane hraníc s Maďarskou republikou (ale samozrejme s dosahom na dotknutý pohraničný úsek Dunaja i celého dunajského ekosystému, a teda aj na maďar-

³³ Tamže, s. 90.

³⁴ HUBA 1990.

Obr. 10: Alternatívny návrh Svetového fondu na ochranu prírody (WWF) voči projektu VD Gabčíkovo. Z publikácie citovanej v poznámke č. 36.

skú stranu Dunaja a Podunajska). Prehradeniu Dunaja v októbri 1992 a následnému spusteniu VD Gabčíkovo do prevádzky predchádzali násilne potlačené masívne protesty ochranárov, maďarskej strany i medzinárodnej verejnosti a celá kauza napokon skončila na Medzinárodnom súde v Haagu³⁵.

Po roku 1992 sa ochranárske úsilie utlmilo. Ekologické a environmentálne sledovanie vplyvov VD Gabčíkovo na okolitú prírodu sľúbila slovenská vláda zabezpečiť prostredníctvom tzv. biomonitoringu, ktorý sa však systematickejšie realizoval len niekoľko rokov – pokiaľ jestvoval záujem a finančné zdroje na jeho financovanie.

Päť rokov po spustení VD Gabčíkovo sa k jeho vplyvom, ako aj k možnostiam ako v zmenenej situácii chrániť dunajskú lužnú krajinu, vyjadril vo svojom stanovisku Svetový fond na ochranu prírody (World Wildlife Fund – WWF).³⁶ Ako jedno z riešení na zmiernenie negatívnych vplyvov VD Gabčíkovo na dotknuté ekosystémy tu WWF navrhuje púšťať do starého koryta Dunaja a príľahlej ramennej sústavy podstatne viac vody ako dovtedy, konkrétne až 65 % (namiesto cca 25 %, ktoré tam idú po spustení VD Gabčíkovo do prevádzky).

35 Pozri napr.: ŠÍBL, Jaromír (ed.) *Damming the Danube*. Bratislava : SZOPK, 1993, 72 s.

36 WWF. *WWF Statement: How to Save the Danube Floodplains – The Impact of Gabčíkovo Hydro Dam System Over Five Years*. Vienna; Gland : WWF Austria and WWF Int.; Green Danube Programme, 1997.

Najnovšia história a súčasnosť

V nasledujúcich rokoch až po súčasnosť sa systematicky tejto problematike venuje okrem Štátnej ochrany prírody SR (najmä prostredníctvom CHKO Dunajské luhy, ktorá bola vyhlásená v r. 1998 a patrí do nej len časť dotknutého územia) a jednotlivých vedeckých pracovníkov či kolektívov najmä mimovládna organizácia Bratislavské ochranárske združenie (BROZ), ktorá s angažuje aj za vyhlasovanie nových pridunajských maloplošných chránených území okolo Bratislavy, vykonáva vzdelávaciu a popularizačnú činnosť,³⁷ ako aj technické opatrenia, ktoré majú zmierniť následky zmeny vodného režimu, umelo vysadených monokultúr a iné prejavy odprírodnenia v dotknutom území.

Najväčšou výzvou pre budúcnosť zostáva vyhlásenie trilaterálneho národného parku, ktorý by integroval najzachovalejšie časti dunajskej a pridunajskej prírody v stredoeurópskom regióne. Naši susedia národné parky v tomto priestore už majú, slovenská strana, ktorá s takouto iniciatívou prišla ako prvá, ešte nie.

Záver

Novodobá história snažení o ochranu slovenskej časti dunajskej a pridunajskej prírody a krajiny je bohatá a pokračuje aj v súčasnosti.³⁸

S odstupom niekoľkých desaťročí možno konštatovať nasledujúce fakty: Rakúsko neschválilo výstavbu plánovanej hydroelektrárne na Dunaji pri Hainburgu niekoľko kilometrov od slovensko-rakúskych hraníc, a následne na tomto území vznikol Národný park Donau-Auen, Maďari odmietli výstavbu stupňa Nagymaros na ich území, čím znemožnili realizáciu plánovanej výstavby Sústavy vodných diel Gabčíkovo – Nagymaros a vyhlásili na tomto území Národný park Duna – Ipoly a Česi síce nedokázali zabrániť výstavbe priehrady Nové mlýny na dolnom úseku Dyje, ale zato dokázali spolu s Rakúšanmi vyhlásiť bilaterálny Národný park Podyjí – Thayatal.

Slovensko dopadlo z pohľadu ochrany prírody a krajiny najhoršie: s Vodným dielom Gabčíkovo, so živelnou urbanizáciou a devastáciou dotknutého vzácneho územia a dosiaľ bez národného parku na tomto území.

Inými slovami, v paradigmatickom spore o ochranu a spôsob využívania Dunaja, jeho prítokov a okolitej krajiny je Slovensko, v porovnaní so svojimi susedmi v dunajskom regióne, najviac jednostranne technokratické, ignorantské a najmenej empatické k prírode, k jej ochrancom i dotknutej verejnosti.³⁹

37 Pozri napr.: KUŠÍK, Tomáš et al. *Dunajské luhy od Moravy po Ipel'*. Bratislava : Bratislavské regionálne ochranárske združenie, 2013, 28 s.

38 Pozri napr.: HUBA, Mikuláš. Podunajsko. Idea národného parku opäť ožíva. In *Krásky Slovenska*, 2017, roč. 94, č. 3 – 4, 2017, s. 48-50.

39 Pozri napr.: ZAMKOVSKÝ, Juraj. *Consultation and Desision-making on the Case of Gabcikovo Water Works*. Ponická Huta : Friends of the Earth – Slovakia, 1999, 28 s.

Tento príspevok chce slúžiť aj ako dôkaz toho, že to nie je primárne chyba prírodovedcov, environmentalistov či ochranárov. A ak, tak len v tom, že v uplynulom štvrtstoročí neboli vo svojom úsilí dôraznejší.

Venované pamiatke Juraja Holčíka, Mikuláša Lisického, Ivana Ondráška a ďalších bojovníkov za ochranu Dunaja a príľahlej prírody, ktorí už nie sú medzi nami.

Cituj:

HUBA, Mikuláš: Z histórie paradigmatického sporu o budúcnosť prírody a krajiny Podunajska. In *Forum Historiae*, 2017, roč. 11, č. 1, s. 141-161. ISSN 1337-6861.

...

Prof. RNDr. Mikuláš Huba, CSc. (nar. 1954 v Bratislave) je geograf, environmentalista, krajinný ekológ, ochranár a publicista. V r. 1978 absolvoval Prírodovedeckú fakultu UK. Je dlhoročný vedecký pracovník Geografického ústavu SAV so zameraním najmä na environmentálnu geografiu a výskum kultúrnej krajiny. Zároveň priebežne pôsobí na viacerých univerzitách (najmä Univerzita Komenského v Bratislave a Palackého univerzita v Olomouci, v minulosti tiež University of Cambridge a College of the Atlantic). Od r. 1975 je aktívny vo vedeckom i ochranárskom hnutí doma i v zahraničí (Slovenský zväz ochrancov prírody a krajiny - SZOPK, Spoločnosť pre trvalo udržateľný život - STUŽ, Slovenská geografická spoločnosť pri SAV, Svetová únia na ochranu prírody - IUCN, Friends of the Earth, Medzinárodná geografická únia - IGU, Medzinárodná asociácia pre krajinnú ekológiu - IALE, Hnutie PUGWASH a iné), pričom niektoré mimovládne organizácie založil a viaceré viedol. V roku 1987 bol vedúcim autorského kolektívu návrhu na vyhlásenie Národného parku Podunajsko a jedným z autorov, redaktorov a vydavateľov kultovej publikácie *Bratislava/nahlas*. Aktívne sa zúčastnil na kľúčových svetových a európskych summitoch na záchranu životného prostredia a podporu (trvalo) udržateľného spôsobu existencie. Absolvoval prestížne zahraničné študijné a prednáškové pobyty. Je autorom desiatok knižných a stoviek časopiseckých vedeckých a odborných publikácií s viac ako tisícovou evidovanou citáciou. Pravidelne komentuje spoločenské dianie v médiách i na sociálnych sieťach. V r. 1990 - 1992 a 2012 - 2016 bol poslancom slovenského parlamentu, z toho väčšinu času predsedal jeho environmentálnemu výboru. Z formálnych ocenení: Cena talianskej Nadácie LANZA za najlepší európsky odborný článok za r. 1996, Cena Josefa Vavrouška, Čestná cena Dominika Tatarku, Fulbrightov certifikát, Certifikát Bussines Leaders Forum princa Charlesa, plaketa Dionýza Štúra za zásluhy v prírodných vedách, ocenenie Ambasádor pre životné prostredie Nemeckej spoločnosti pre zahraničnú politiku a iné.
Kontakt: Mikulas.Huba@savba.sk

Príloha 1

Národný park Podunajsko - návrh

(Návrh nariadenia vlády SSR: kópia sprievodného listu)

Bratislava, 5. 2. 1987

V zmysle článku 15 Ústavy ČSSR a Zákona SNR č. 1/1955 Zb. SNR o štátnej ochrane prírody i vládneho uznesenia č. 246 z 1.9.1976 o zásadách ďalšieho rozvoja štátnej ochrany prírody v SSR predkladáme týmto Návrh nariadenia vlády SSR na vyhlásenie Národného parku Podunajsko.

Návrh nadväzuje na dlhoročné úsilie zložiek Ministerstva kultúry SSR o zabezpečenie veľkoplošnej ochrany jedinečnej dunajskej krajiny. Završujeme ním etapu ochranárskych úsilí o zachovanie najhodnotnejších častí krajiny pozdĺž Dunaja a dolných častí jeho prítokov. V súčasnom období môže návrh slúžiť ako príspevok k prebiehajúcej aktualizácii územnoplánovacej dokumentácie Veľkého územného celku (ÚPD VÚC) Gabčíkovo-Nagymaros.

Navrhovaný národný park územne integruje nespojené areály jestvujúcich a navrhovaných maloplošných chránených území (podľa preventívnych opatrení ŠOP dotknutých okresov). Zahŕňa aj hodnoty, ktorých existencia vyplývala z výskumov vedeckovýskumných inštitúcií (najmä Ústav experimentálnej biológie a ekológie SAV), ako aj z ďalších poznatkov našich členov a spolupracovníkov.

Teritórium navrhovaného NP Podunajsko, tvoreného hlavným dunajským tokom s inundačným územím, sústavou ramien, dolnou časťou prítokov, ako aj niektorými prilehlými územiami so zachovanou prírodou a kultúrnymi pamiatkami, sa radí z hľadiska ochrany k najhodnotnejším nielen u nás, ale minimálne v stredoeurópskom kontexte.

O mimoriadnych prírodoochranných hodnotách dotknutého územia svedčí okrem iného skutočnosť, že sa tu nachádza najviac vyhlásených i navrhovaných maloplošných chránených území zo všetkých veľkoplošných CHÚ Slovenska. Popri 19 vyhlásených štátnych prírodných rezerváciách (ŠPR) je ďalších 30 hodnotných maloplošných území navrhnutých na vyhlásenie za ŠPR, pričom viaceré sa nachádzajú tesne pred vyhlásením. Do 200 hodnotných maloplošných území a lokalít je vyhlásených alebo navrhnutých na vyhlásenie v ďalších kategóriách ochrany. K tomu sa pripája mimoriadna hodnota neraz unikátnych kultúrnych pamiatok. Z hľadiska druhej ochrany za všetky superlatívy hovorí skutočnosť, že sa tu nachádza takmer polovica rastlinných druhov z celkového počtu chránených druhov na Slovensku. Podobná je situácia v oblasti živočíšnych druhov.

Všetky vyššie uvedené hodnoty sú buď dosiaľ nechránené, alebo ich ochrana je problematická až iluzórna už aj preto, že okrem pásov lužnej krajiny pozdĺž tokov sú ostatné hodnoty v území rozptýlené a nachádzajú sa často v obklúčení intenzívne obhospodarovanej súčasnej krajiny. Vyhlásenie národného parku predstavuje jednu z málo možností ich perspektívnej serióznej ochrany.

Nad územím dosiaľ nebola vyhlásená žiadna forma veľkoplošnej ochrany, aj keď v minulosti bol SÚ-PSOP-om vypracovaný návrh na vyhlásenie CHKO Dunaj, ktorý bol o niečo neskôr oživený i niektorými ďalšími organizáciami (napríklad SAV, SZOPK, URBION) a premietol sa do viacerých dokumentov.

Uzákonenie národného parku Podunajsko by malo i mimoriadny medzinárodný význam a nepochybne by zvýšilo prestíž ČSSR. Okrem toho by mohlo prispieť k uskutočneniu reálnej alternatívy zabezpečenia veľkoplošnej ochrany podunajskej krajiny v medzinárodnom meradle. Podunajsko, ako medzinárodný park európskeho významu, by mohol perspektívne zasahovať na územie troch (po rozdelení ČSFR už štyroch – pozn. MH) susediacich štátov a zahŕňať integrovanú ochranu prírodných a kultúrnych hodnôt v mimoriadne hodnotnej strednej časti toku. Susedné štáty, hoci začali neskôr, pokročili v tomto smere ďalej ako my: rakúsky Národný park Luhy Dunaja, Moravy a Dyje je prakticky tesne pred vyhlásením, podobne ako aj maďarská CHKO Malý Žitný ostrov (a propos – úsilie rakúskych ochranárov o vyhlásenie veľkoplošnej ochrany nad krajinou dunajských lužných lesov jednoznačne podporovala i vláda ČSSR). U nás majú snahy o veľkoplošnú ochranu dunajskej krajiny tiež dlhú tradíciu (sú zohľadnené vo viacerých starších dokumentoch), avšak v súvislosti s výstavbou SVD boli odsunuté do úzadia.

V súčasnosti dochádza na viacerých frontoch k znovuoživeniu dávnejších zámerov v súvislosti s prehodnocovaním, zmenami a doplnkami ÚPD VÚC G-N. V materiále s rovnakým názvom, ktorý vypracoval URBION v spolupráci s VÚVH, VÚLH, ÚEBE, SAV a Hydroconsultom, sa uvádza: „[...] zabezpečiť celkovú ochranu územia spolu so vzácnymi geobiocenózami, a to formou vyhlásenia územia za CHKO Podunajsko a tak vytvoriť komplex veľkoplošných chránených území, ktoré obklopujú Dunaj od jeho horného toku po naše územie [...]“. Tieto zábery korešpondujú so zámermi rezortu kultúry i návrhmi SAV.

Z hľadiska budovania siete chránených území v rámci SSR, NP Podunajsko vyplňa vákuum, spôsobené doterajšou absenciou veľkoplošnej ochrany prírody v nížinných oblastiach Slovenska, čo je zároveň v zrejmej územnej i logickej disproporcii so 17 dosiaľ vyhlásenými veľkoplošnými CHÚ v horských oblastiach Slovenska. Kontinuitnosť ochrany by sa zvýraznila logickým prepojením NP s jestvujúcou CHKO Malé Karpaty a pripravovanou CHKO Záhorie.

Zanedbateľné nie je ani národno-historické hľadisko. Veď Dunaj s Moravou tvorí popri Tatrách najvýraznejší a najpovestnejší hraničný fenomén slovenského etnika, ba predstavuje významný prírodno-historický fenomén v celých dejinách slovanstva. Kým Tatry sa už 40 rokov tešia najvyššej kategórii ochrany, Dunaj akoby sme obetovali...

Mimoriadne dobré predpoklady poskytuje dunajská krajina na organické, vedecky podložené zosúladenie väčšiny hospodárskych záujmov s ochranárskymi. Veď ide o fenomenálny produkčný a autoregulačný prírodný systém, „kontrolovaný“ výškou hladiny povrchových a podzemných vôd privádzaných a distribuovaných veľtokom. Z ekonomicky významných prejavov fungovania tohto systému uveďme napríklad:

1. Produkciu biomasy, ktorá niekoľkonásobne prevyšuje celoslovenský priemer, a to najmä v produkcii drevnej hmoty, poľovnej zveri a rýb.
2. Permanentné dopĺňanie (prirodzená infiltrácia) a filtrácia zásob podzemných vôd (stredoeurópske maximum).
3. Najväčší zdroj povrchových úžitkových vôd v ČSSR.
4. Doplnková vlaha plus živiny v období rozhodujúcom pre prosperitu poľnohospodárskych kultúr (československé maximum).
5. Akumulácia stavbárskych štrkov I. kategórie Dunajom (československé maximum).
6. Vyrovnávanie kyslíkového deficitu v inak takmer odlesnených nížinných oblastiach (spolu so záhorským Borom najväčší producent kyslíka v rámci nížinných oblastí SSR).
7. Zdravotno-rekreačný potenciál pôsobivých prírodných scenérií, tvorených striedavo lesnými zákutiami a vodnými plochami.
8. Pestrosť a bohatstvo rastlinných a živočíšnych spoločenstiev s mimoriadnym zastúpením chránených a ohrozených druhov.

Všetky uvedené prínosy vyplývajú z imanentnej podstaty fungovania prírodného systému dunajskej krajiny. Najvyššia kategória ochrany znamená zároveň zabezpečenie ďalšej existencie Dunaja ako unikátneho produkčného, reprodukčného a autoregulačného prírodného fenoménu. Uzákonneenie národného parku a dôsledné zabezpečenie prírodoochranného režimu nielenže neprotirečia realizácii väčšiny socioekonomických aktivít, ale naopak, predstavujú existenčnú podmienku ich rozvoja.

Územie navrhovaného NP je v súčasnosti ovplyvňované najmä výstavbou VD Gabčíkovo, ťažbou štrkov a štrkopieskov, odbermi vôd na najrozličnejšie účely, znečisťovaním podzemných a povrchových vôd, spriemyselným lesným hospodárstvom a rybochovom a v menšej miere aj nedostatočne regulovaným rozvojom rekreačných aktivít.

Uvedené i ďalšie technicko-civilizačné antropogénne vplyvy bude nevyhnutné zosúladiť s požiadavkami ochrany prírody. Príklady zo zahraničia dokazujú, že v analogických prípadoch je možné zosúladiť aj významné technické diela so zachovaním existenčnej podstaty i celého komplexu hodnôt významných prírodných systémov. Vyžaduje to len zmobilizovať úsilie vedeckovýskumného frontu i technicko-projekčný dôvtip a v neposlednom rade i vynaloženie určitých (návrtných) prostriedkov.

Návrh Národného parku Podunajsko sleduje líniu ochrany a racionálneho využívania vysokoprodukčných a pritom ľahko zraniteľných prírodných systémov. Chce prispieť k zachovaniu kostry ekologickej stability celkovo intenzívne hospodársky využívaného územia. Chce demonštrovať celospoločensky zdôvodnené a z hľadiska existenčného primárne požiadavky – svojím zameraním i poslaním nadreztortného – rezortu ochrany.

podpísaný: predseda Základnej organizácie SZOPK č. 6 – Mikuláš Huba a kol.

Pozn: Vypracované podľa Metodických pokynov na projektovanie, vyhlasovanie, zrušenie a spresnenie chránených území, prírodných výtvorov a prírodných pamiatok, ÚŠOP 1985.

Návrh prešiel oponentúrou, konanou v rámci výročnej členskej schôdze ZO SZOPK č. 6 v Bratislave, 5. 2. 1987.

Vypracoval autorský kolektív:

odborný obsah: RNDr. Mikuláš Huba, CSc., RNDr. Anton Magula, PhDr. Ivan Ondrášek, prom. biol. Pavel Šremer, RNDr. Jaromír Šíbl, prom. hist. Ladislav Snopko a iní;

technická spolupráca: dr. R. Facunová, dr. Z. Babiaková, dr. J. Holomáňová, J. Laciková, R. Lacko a ďalší.

Zdroj: SZOPK, Základná organizácia č. 6 v Bratislave: príloha k zápisnici z výročnej členskej schôdze, 5. 2. 1987. Archív autora.

Príloha 2

Schematický kartografický priemet návrhu NP Podunajsko z roku 1987. Archív autora.

